

KIELIMIES AGRICOLA TUTKIMUSKOHTENA

Simo Heininen *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. SKST 761. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999. 301 s. ISBN 951-746-112-7.

Mikael Agricolan Uuden testamentin erikielisistä lähtöteksteistä ilmestyi 1997 Marja Itkonen-Kailan runsasisältöinen tutkimus (Suomi 184). Jo aiemmin 90-luvulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi kolme Simo Heinisen Agricola-tutkimusta: vuonna 1992 *Mikael Agricolan psalmisummaariot*, 1993 *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot* ja 1994 *Mikael Agricolan Psalttarin reunahuomautukset*.

Vuonna 1999 Simo Heininen sai valmiiksi neljännen samaan sarjaan kuuluvan työnsä, 300-sivuisen teoksen, jolle on annettu ytimekkyydessään liiankin vaativa nimi *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. Otsikko herättäneenä odotuksia monissa muissakin kuin Agricolan kielestä kiinnostuneissa Virittäjän lukijoissa.

Toisin kuin kirjan nimestä voisi luulla, Heinisen tuoreen tutkimuksen pääkohteenä ovat pelkästään Agricolan Rukouskirjan

raamatulliset tekstit (lukuun ottamatta psalmeja).

Kirjan runkona on laaja 2. luku (s. 19–255). Tässä Heininen esittää Raamatun järjestystä noudattaen, lyhentämättöminä kaikki Rukouskirjan 121 raamatullista rukousta mahdollisine toisintoineen: a) ne Vanhan testamentin rukoustekstit, jotka ilmestyivät ensin Rukouskirjassa 1544 ja uudelleen Agricolan myöhemmissä julkaisuissa (Veisut ja Ennustukset 1551, Ne Profeetat 1552), b) ne VT:n rukoukset, jotka julkaistiin vain Rukouskirjassa, c) ne Uuden testamentin tekstit, jotka julkaistiin sekä Rukouskirjassa että Agricolan UT:ssa 1548, osin myös Piinassa 1549. Yksityiskohtaisen selvityksen Agricolan käyttämistä erikielisistä lähteistä Heininen antaa kunkin rukoustekstin jälkeen.

Suppeissa jälkiluvuissa Heininen koostaa havaintojaan, ensin VT:n teksteistä ja niiden myöhemmistä toisinoista, sitten

UT:n teksteistä vertailupareineen. Tutkimustulokset on tiivistetty kolmeen sivuun. Lisäksi on neljä liitettä, lähde- ja kirjallisuusluettelo ja lopuksi vielä raamatunkohதாகemisto. Liitteissä on runsaasti yksityiskohtaista tietoa; tärkeiden liitteiden 3 ja 4 kirjainsymboleja ei valitettavasti ole ilmoitettu lyhenneluettelossa, vaan ne on löydettävä muualta (s. 263 ja s. 271, alaviite).

Suurimman osan 2. luvusta vie Vanhan testamentin tekstien käsittely, koska näiden osuus on Rukouskirjassakin paljon suurempi kuin Uuden testamentin tekstien. Kuten jo Jaakko Gummerus on osoittanut, Agricola on Rukouskirjassaan käyttänyt mallina Otto Brunfelsin latinankielistä rukouskirjaa. Rukouskirjan VT:n tekstien päälähteenä Agricolalla oli Heinisen mukaan Kustaa Vaasan Raamattu. Suomennoksen *tempus post quem* on siten 1541. Lisäksi Agricola on käyttänyt Lutherin saksannoksia, Vulgataa ja Sebastian Münsterin latinannosta. Agricolan vanhempiin VT:n suomennoksiin on jäänyt selviä haksahduksia. Vuosien 1551 ja 1552 suomennosversiot eroavat aiemmasta edukseen: virheet on korjattu ja kieli selvempää. Muutoksissa tuntuu Lutherin vaikutus myös välillisesti, Bugenhagenin latinankielisen Psalttarin kautta.

Rukouskirjan vanhatestamentillisten tekstien jakeista vain noin puolella on vertailupari Agricolan myöhemmissä teoksissa. Sen sijaan kaikilla uusitestamentillisillä teksteillä on tietenkin vertailuparinsa Agricolan UT:ssa. Uusitestamentillisten tekstien osuus on kuitenkin Rukouskirjassa varsin vähäinen; tekstejä on kyllä 44, mutta jaetta tai kahta pitempiä on näistä vain 15. Kaikkiaan Rukouskirjassa on Uuden testamentin jakeita 171 eli noin kaksi prosenttia UT:n yhteensä lähes 8 000 jakeesta. Heininen tähdentää kuitenkin kirjansa esipuheessa sitä, että vasta »laajem-

pien kokonaisuuksien seuraaminen lauseelta tuo esiin, miten hän [Agricola] kulloinkin teki valintansa eri lähtötekstien tarjoamista vaihtoehdoista». UT:n »laajempia kokonaisuuksia» ovat Rukouskirjassa seuraavat: Matt. 2:1–12, 5:1–12, Mark. 16:14–20, Luuk. 1:26–38, 1:46–55, 1:68–79, Joh. 1:1–14, 17:1–26, Ap.t. 4:24–30 ja Hepr. 10:19–25. Itkonen-Kailalla on tutkimuksensa pohjana paljon laajempi aineisto, 29 UT:n lukua, lähes 1 200 jaetta. Heininen viittaakin usein Itkonen-Kailan tutkimustuloksiin. Olennainen ero heidän tutkimustensa välillä on siinä, että Itkonen-Kaila esittää aineistostaan vain todisteita väitteilleen ja tutkimustuloksilleen, kun taas Heinisen tutkimuksissa on julkaistuna koko aineisto.

Heinisen tutkimuksen monitahoisuutta ja samalla työläyttä on tietenkin lisännyt se, että useimmista tutkittavista suomennos-teksteistä on kaksi versiota. Heininen vertailee suomennoksia toisiinsa ja myös kaikkiin potentiaaliin pohjateksteihin. Usein toistuu lause »Agricola tarkkaa kaikkia lähteitään». Lukijan iloksi ei sivuja säästetä kuten ei ole säästetty Heinisen edellisissäkään tutkimuksissa; tekstien julkaiseminen *in extenso* helpottaa vertailua ja hyödyttää myös Agricolan suomen kielen tutkijoita. Tekstien asetelu rinnakkain suorastaan houkuttelee vertailutyöhön.

Heininen kohdistaa huomionsa ensisijaisesti Agricolan käyttämiin lähteisiin ja sana- ja rakennevalintoihin. Hän tarttuu jokaiseen mahdolliseen yksityiskohtaan todistaakseen Agricolan hyödyntäneen rinnakkain, päällekkäin ja peräkkäin eri pohjatekstejä. Siihen, onko käännöksen jokin sana tai rakennepiirre Agricolan kielessä yleensä harvinainen vai yleinen, hän ei ole kiinnittänyt huomiota.

Tutkimustulokset-jaksossa Heininen aluksi kertoo sen tutun asian, että Agricola aloitti suomennostyönsä Uudesta testamen-

tista. Tämän jälkeen hän toteaa yllättävästi, että Rukouskirjan uusitamentilliset tekstit ovat UT:n käsikirjoituksen ensimmäinen näyte, mutta tuskin ensimmäinen tai toinenkaan versio. En kuitenkaan oikein usko, että Agricola olisi kaikkia Rukouskirjan uusitamentillisiä rukouksia varten kaivanut esiin vastaavan kohdan UT:n käsikirjoituksesta. Heinisen mielestä Rukouskirjassa julkaistuja UT:n rukouksia ei ole tarvinnut kovin paljon muokata vuoden 1548 julkaisuvaihetta varten. Mikäli olen ymmärtänyt oikein, Heininen tuntuu uskovan, että Agricola vuosina 1544–1547 korjasi UT:n suomennosta hyödyntäen sekä lähteitään että jo ilmestynyttä Rukouskirjaa.

Heininen kertoo monet Itkonen-Kailan esittämät tutkimustulokset: synoptisissa evankeliumeissa tuntuu klassisten pohjatekstien merkitys, mutta Johanneksen evankeliumista lähtien suomennos seuraa hieman enemmän Lutherin ja ruotsalaisten käännösten sanamuotoa; UT:n loppuosan epistolatekstejä Agricolan on ollutkin helpompi suomentaa germaanisten kielten analyttisten kuin klassisten kielten syntettisten rakenteiden mukaan.

Kummalliselta tuntuu Heinisen käsitys, jonka mukaan Kustaa Vaasan Raamattu on ollut Agricolalla myös UT:n käännöstyösä apuna alusta asti (s. 269 alh. ja alaviite 8). UT:n suomennos on Agricolan oman todistuksen mukaan ollut tekeillä jo 1537. Kuinka hän olisi voinut jo noihin aikoihin käyttää sellaista Raamattua, joka ilmestyi vasta 1541? Heininen myös vetoaa (s. 269) kohtaan jakeessa Matt. 2:2, »jota ei ole voitu kääntää muualta kuin ruotsalaisesta Raamattusta», mutta jättää sanomatta, millainen kohta on.

Heinisen kieli on luistavaa ja yleensä helppotajuista. Teologisen oppineisuuden tuoma termistö (*doksologia*, *makarismi*, *mediaaniraamattu*, *Mordokain rukous*, *ofisiini*, *rabbiiniset kommentaarit* ym.) tus-

kin lukemista hidastaa. Mutta lukija on kyllä lujilla, jos hän pyrkii ymmärtämään — tai epäilee — Heinisen kaikkia argumentointeja. Olisi löydettävä milloin latinan-, milloin saksan- tai ruotsinkielisestä pohjatekstistä juuri se kohta, joka joko ei ole voinut olla tai on saattanut olla suomennosratkaisuun vaikuttamassa. Kursivoinnin runsaampi käyttö olisi lukijaa auttanut. Heininen näyttää joskus luottavan hieman liikaakin sanansa voimaan tai lukijan elävään kiinnostukseen.

Heinisen oletusten varmuus oudoksuttaa paikoin. Kohdista, joissa olisi syytä varovuteen, muutama esimerkki: jakeiden 2. Aikak. 20:6–12 jäljessä oleva teksti on hänen mukaansa »ilmeisesti Agricolan omaa käsialaa» (s. 81); jakeen Jer. 14:9 »*ialot* on kotoisin Vulgatasta» (s. 155). Oudoksun myös ilmauksia »Bugenhagenin käyttämä sana *Hauracten*» (s. 94) tai »yhdysverbi *ylespoltais* on kotoisin Bugenhagenilta» (s. 95). Sanajärjestys *en ole mine mahdollinen* on Heinisen mielestä (s. 196) kreikan ja latinan mukaista. Hän viittaa tässä Itkonen-Kailaan, joka kuitenkin pitää yhtä mahdollisena luontaista yhtäläisyyttä. Kohdan Mark. 16:14 sanajärjestys *olit nehnyt* on Heinisen mukaan »ruotsin mukainen» (s. 206); sitä voisi paremminkin sanoa suomen mukaiseksi.

Heiniseltä tuntuu joskus unohtuneen, että suomen sanojen merkitykset ovat voineet Agricolan ajoista muuttua. Esimerkiksi verbi *ylistää* on Agricolan aikana ollut *ylentää*-verbin synonyymi (vrt. s. 59), samoin *kankea*-sanaa Agricola käyttää usein *kovan*-sanan synonyymina (vrt. s. 206). Monien ilmausten välillä ei liioin ollut 1500-luvulla sitä tyylieroa, mikä niillä on nyt. Sana, joka meistä ei ole neutraali, on toki voinut Agricolan aikana olla yleinen. Esimerkiksi sanojen *vihamies* ja *vihoillinen* keskinäistä paremmuutta Agricolan käännöksissä tuskin voi arvioida nykynäkökulmasta. Lisäksi

kaipaamaan muistutusta vanhasta huomiosta, että monet Rukouskirjan VT:n termit ovat suomalaisempia kuin Veisujen: esim. RK *istuin*, WE *stoli*; RK *painettu*, WE *prändäty*; RK *merkityt*, WE *insighlatut*. — Agricolan tekstin korjailussa olisi syytä olla hyvin varovainen. Kaikki Heinisen painovirheiksi leimaamat Agricolan kielen erikoisuudet eivät välttämättä ole painovirheitä (esim. s. 85, 86, 133).

Heininen sivuuttaa kokonaan kysymyksen, onko Agricola ehkä käyttänyt hyväkseen muiden käännöksiä. Ei kai ole mahdollista, että Agricolan julkaisemien käännösversioiden erot osin johtuisivat siitä, että hänen käytössään on ollut toistenkin suomennoksia. Upsalan evankeliumikirjan tekstejä tuskin kukaan pitää Agricolan käännöksinä. Miksei siis Agricolan julkaisemien tekstien joukossa voisi olla sellaisia suomennoksia, joiden ratkaisuihin on vaikuttanut hänen lisäksi joku muu?

Agricolan suomen kieli ei ole kirkkohistorian professori Simo Heinisen kiinnostuksen kohteena, ei hänen tässä teoksessaan kuten ei aiemmissakaan. Heinisen Agricola-tutkimusten ensisijaisena tavoitteena on

hyödyttää Agricolan teologian tutkijoita. Hänen tutkimuksensa tähtäävät Agricolan raamatunsuomennosten teologiseen analyysiin.

Filologia voivat hämmästyttää Heinisen sanat: »[Agricolan] teokset eroavat monien kielellisten piirteiden puolesta toisistaan. Erojen syy on vaikeampi selvittää. Ei ole mitään keinoa osoittaa, että erot olisivat johduneet eri kääntäjistä tai tekstien tarkastajista.» (S. 276.) Toivottavasti Heinisen väite ei vähennä filologien ja lingvistien halua tutkia Agricolan eri teosten välisiä ja eri tekstilajien välisiä kielen eroja. Tähänastisissa analyyseissä on jo päästy kiinnostaviin tuloksiin.

Simo Heinisen uusi Agricola-tutkimus on tulos monipuolisen asiantuntijan kunnioitusta herättävästä uurastuksesta. Toivottavasti sille saadaan jatkoakin, onhan Agricolan Rukouskirjassa ilmestyneiden psalmien osuus tästä kirjasta karsittu. ■

SILVA KIURU

Freesenkatu 5 A 10, 00100 Helsinki

Sähköposti: *skiuru@helsinki.fi*